

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЛУШПАЙ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

УДК 37.033: 502.7

**ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У
ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ**

13.00.07 - теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль - 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ЖУКОВСЬКИЙ Василь Миколайович,
Національний університет «Острозька академія»,
декан гуманітарного факультету.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
ГОВОРУН Тамара Василівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
лабораторія соціальної психології, головний науковий співробітник;

кандидат педагогічних наук, доцент
ВИХОР Світлана Теодозіївна,
Тернопільський національний педагогічний
доцент кафедри педагогіки та гендерної рівності.

Захист відбудеться 21 вересня 2012 року о 12 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: зал засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 21 серпня 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток демократичних процесів в Україні в умовах глобалізації та євроінтеграції передбачає впровадження гендерного егалітаризму у всі сфери функціонування суспільства, забезпечення рівного доступу та можливостей обох статей до економічних, культурних та освітніх ресурсів, що актуалізує реалізацію гендерного підходу в гуманітарній галузі, у виховній діяльності навчальних закладів. У контексті вивчення новітніх стратегій і тактик гендерного виховання доцільно звернутися до досвіду Великої Британії, однієї з найвпливовіших країн Євросоюзу, в якій накопичено значні досягнення у формуванні культури міжстатевих взаємин учнівської молоді.

Попри певну національну і культурну специфіку, егалітарне виховання має низку спільних ознак в Україні та у Великій Британії. Зокрема, для обох країн характерними рисами є подібність історичних та соціокультурних трансформацій, інтегрованість освітніх процесів, педагогічних парадигм, цінностей та життєвих стратегій представників обох статей тощо. Проте існують певні невідповідності між декларованою на державному рівні гендерною рівністю і реальним розподілом соціальних і сімейних ролей між жінками та чоловіками, суперечності між офіційним визнанням значення жінки у житті суспільства та дієвістю патріархальних гендерних стереотипів. Згідно прийнятого у 1975 році у Великій Британії Закону про подолання статевої дискримінації, пріоритетним напрямком науково-практичних досліджень в педагогіці стало впровадження принципів гендерної рівності у середні навчальні заклади як важливої умови егалітарної соціалізації підростаючого покоління, що представляє значний інтерес для використання у вітчизняній школі.

Упродовж останніх десятиліть активізувалися українські та зарубіжні науково-педагогічні дослідження з проблеми гендерної освіти та виховання учнівської молоді. Зокрема, цьому питанню присвячені праці українських та російських вчених І.Беха, С. Вихор, Т. Говорун, Т. Голованової, Т. Дороніної, І. Зверевої, І. Іванової, О. Каменської, Л. Ковальчук, І. Кльоциної, І. Кона, В. Кравця, О. Кікінежді, О. Кізь, Н. Кічук, Я. Кічука, Л. Кобелянської, Г. Лактіонової, О. Луценко, Т. Мельник, Н. Павлущенко, О. Петренко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Л. Штильової, О. Цокур та ін. Окремі аспекти гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів у британській освітній системі вивчали: М. Зубілевич (гендерне виховання дівчат-підлітків у Великій Британії), В. Кравець (сексуальна соціалізація, гендерне виховання учнівської молоді західноєвропейських країн), Н. Лавриченко (особливості гендерної соціалізації учнівської молоді у Великій Британії), Н. Левчик (підготовка учнівської молоді у Великій Британії до виконання батьківських обов'язків) та ін. Однак зазначена проблема і надалі залишається маловивченою і незнаною в Україні.

Заслуговує уваги дослідження гендерного виховання як соціально-педагогічної проблеми в

контексті філософії неопозитивізму та прагматизму, гуманістичної психології та педагогіки, розробки ефективних шляхів виховання дівчат і хлопців -тінейджерів британськими вченими Л. Арчер (Archer L.), М. Арнот (Arnot M.), А. Кларк (Clark A.), М. Коул (Cole M.), Б. Френсіс (Francis B.), К. Джексон (Jackson C.), П. Махоні (Mahony P.), М. Мак ен Гейлл (Mac en Ghail M.), Е. Міллард (Millard E.), П. Мерфі (Murphy P.), К. Ноубл (Noble C.), К. Печтер (Paechter C.), Т. Різ (Rees T.), Дж. Салісбері (Salisbury J.), К. Скелтон (Skelton C.), В. Уокердайн (Walkerdine V.), Г. Вайнер (Winer G.), С. Томлінсон (Tomlinson S.) та ін.

Проте, як засвідчив аналіз наукових джерел, гендерне виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії не було предметом цілісного дослідження в українській гендерній педагогіці. Порівняльний аналіз стану виховання статей на принципах рівності, його змісту та структури уможливило творче використання кращих взірців гендерно-просвітницьких практик британського досвіду та їх перенесення на національний ґрунт, що зумовило тему дослідження «Гендерне виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії».

Зв'язок проблеми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної теми дослідження «Теоретико-експериментальне дослідження особистісного розвитку» (№ 0010U002405) кафедри психолого-педагогічних дисциплін Національного університету «Острозька академія». Тему наукового дослідження затверджено вченою радою Національного університету «Острозька академія» (протокол № 6 від 27.01.2011 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 29.03.2011 р.).

Об'єкт дослідження - теорія і практика гендерного виховання школярів Великої Британії та України.

Предмет дослідження - організація гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів Великої Британії.

Мета дослідження - з'ясувати зміст та особливості гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів Великої Британії, виокремити позитивні ідеї британського досвіду та визначити перспективи їх реалізації у національному шкільництві.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати історичні та соціокультурні передумови становлення шкільної системи гендерного виховання у Великій Британії.
2. Охарактеризувати сучасний стан процесу егалітарного виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії, його зміст та специфіку.
3. Визначити основні напрями паритетного виховання дівчат та хлопців -тінейджерів у британській освітній системі.
4. Окреслити можливості використання британського досвіду в теорії та практиці гендерного виховання учнівської молоді у національних загальноосвітніх закладах.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань було використано комплекс таких методів дослідження: а) *порівняльно-зіставний*, використаний під час аналізу психолого-педагогічної, соціологічної та філософської літератури, за допомогою якого з'ясувалась сутність гендерного підходу шляхом осмислення різних поглядів вітчизняних і зарубіжних учених на цю проблему; б) *метод ретроспективного аналізу*, який дав змогу дослідити розвиток виховання дітей різної статі у Великій Британії у період з другої половини XIX століття до початку XXI ст.; в) *індуктивний*, застосований для вивчення етнокультурних особливостей, синтезування загальнокультурних цінностей та окреслення гендерних перспектив; г) *дедуктивний*, спрямований на розкриття гендерної специфіки, притаманної навчально-виховному процесу; д) *інтерпретаційно-аналітичний* метод, за допомогою якого здійснено концептуальний аналіз джерел щодо основних напрямків, змісту та організації гендерного виховання школярів; е) метод *теоретичного узагальнення*, що сприяв формулюванню висновків, обґрунтуванню практичних рекомендацій.

Джерельну базу дослідження становлять: чинні державні документи України і Великої Британії з освітньої та гендерної політики; чинні документи Європейського Союзу з гендерної проблематики; монографії та дисертаційні дослідження з теорії та практики гендерного виховання учнівської молоді вітчизняних та зарубіжних авторів педагогічного, історичного, філософського та гендерного спрямування; фахові педагогічні видання України, Росії, Великої Британії; навчальні плани, програми, навчально-методичні розробки і посібники для вчителів та методичні рекомендації щодо гендерного виховання у середніх навчальних закладах Великої Британії; інформація з мережі Інтернет.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що в ній *уперше*:

- здійснено комплексне дослідження гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів Великої Британії та з'ясовано його зміст і особливості (вплив державної політики рівних прав та можливостей на зміст та способи впровадження гендерного виховання, спрямованість навчально-виховного процесу на створення умов для реалізації особистісного потенціалу учнів, введення гендерної компоненти у шкільні дисципліни, впровадження гендерно-просвітницької роботи: варіативних курсів, спеціальних навчальних предметів для підлітків з формування позитивних міжстатевих взаємин, рівноправного партнерства);

- визначено основні напрями гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії (формування гендерної культури школярів шляхом впровадження антибуллінгових стратегій, гендерна спрямованість профорієнтаційної роботи, поглиблення гендерної компетентності педагогів за допомогою введення гендерних курсів у програми професійної підготовки, організації шкільних, регіональних, загальнонаціональних та міжнародних заходів на гендерну тематику);

- проаналізовано історичні та соціокультурні передумови впровадження гендерного виховання у шкільну практику середніх навчальних закладів Великої Британії (зміна соціальної структури суспільства, пов'язана з процесами еміграції та еманациї британських колоній; значне розширення діапазону соціостатевих ролей у другій половині XX століття; розвиток гуманістичної педагогіки та феміністської теорії; розробка державної концепції політики паритетності статей і необхідність її впровадження у освітню сферу); проведено ретроспективний аналіз і виокремлено основні періоди становлення системи гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів Великої Британії, а саме: консервативний період (1870 - 1943 рр.); період демократизації шкільної освіти (1944 - 1975 рр.); період розробки та впровадження гендерного виховання у середніх навчальних закладах (1976-2000 рр.); період інтенсифікації (оптимізації) гендерного виховання у навчально-виховному процесі середніх навчальних закладів (2000-2011 рр.);

- виокремлено позитивні ідеї британського досвіду гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів, які доцільно використати у практиці українських шкіл (холістичний (цілісний) підхід до гендерного виховання учнівської молоді як інтегративної системи, гендерно чутливий виклад навчального матеріалу, настанова на розвиток критичного мислення учнів та конструктивного діалогу між статями, організація профорієнтаційної роботи, впровадження антибуллінгових стратегій).

Подальшого розвитку набули форми й методи гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його висновки і рекомендації дають змогу вдосконалювати методику гендерного виховання учнів у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах. Результати дослідження можуть бути використані для підготовки інформаційних матеріалів, які сприятимуть успішному впровадженню гендерного підходу в національну школу, а також під час створення підручників, посібників, методичних рекомендацій, програм, лекційних курсів та впровадженні спецкурсів і спецсеминарів з історії та теорії педагогіки, порівняльної педагогіки.

Результати дослідження впроваджено у програму навчального курсу „Педагогіка”, який викладається на гуманітарному факультеті та факультеті політико-інформаційного менеджменту Національного університету „Острозька академія” (акт № 14 від 22.05.2012 р.); у програми тренінгів з підвищення гендерної чутливості вчителів загальноосвітніх навчальних закладів у Рівненському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 420 від 30.03.2011 р.), Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 390 від 02.06.2011 р.), Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 206/02 -13 від 19.04.2011 р.), Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників (довідка № 294 від 05.04.2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дисертації здійснювалася у процесі оприлюднення висновків та основних положень дослідження на семи Міжнародних конференціях: «Міжкультурна комунікація: мова - культура - особистість» (м. Острог, 2007 р.), «Психолого-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця» (м. Миколаїв, 2008 р.), «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Київ, 2008 р.), «Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді» (м. Луцьк, 2008 р.), «Актуальні проблеми психології толерантності у XXI столітті» (м. Луцьк, 2008 р.), «Гендерна освіта - ресурс розвитку паритетної демократії» (м. Тернопіль, 2011 р.), «Духовність у становленні та розвитку особистості» (м. Тернопіль, 2011 р.), чотирьох Всеукраїнських конференціях: «Дні науки» (м. Острог, 2009 р.), «Дні науки» (м. Острог, 2010 р.), «Психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності майбутніх вчителів» (м. Кривий Ріг, 2010 р.), «Інновації гендерної освіти» (м. Судак, 2011 р.), засіданнях кафедри психолого-педагогічних дисциплін Національного університету «Острозька академія».

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в 12 одноосібних публікаціях, з них 7 - у фахових виданнях, 5 - у збірниках праць.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (297 найменувань, із них - 67 кирилицею та 230 латиницею на 29 сторінках), 5 додатків на 23 сторінках. Дисертація викладена на 239 сторінках, з яких основного тексту 185 сторінок, 6 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, дослідницькі методи, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, подано інформацію про впровадження її результатів.

У першому розділі - **„Суспільно-історичні передумови та теоретичні засади гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії»** - проаналізовано погляди українських та британських учених на політику паритетності статей як на соціально-педагогічну проблему, виявлено спільне й відмінне у гендерно-освітніх моделях обох країн. З'ясовано, що питання гендерного виховання набувають особливої актуальності в умовах формування єдиного соціокультурного простору, модернізації освіти, зміною патріархального світогляду на егалітарний.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що у вітчизняній педагогіці частіше вживаються терміни „гендерне виховання”, „гендерна педагогіка”. Британські вчені надають перевагу словосполученню “gender and education” - „гендер, освіта і виховання”. Термін “education” означає „навчання і виховання” і розуміється в британській педагогіці як єдиний процес, у якому передача знань і формування особистості молодшої людини є одним цілим.

Британські вчені збагатили поняття “gender and education”, дослідивши його зв'язок з етнічною,

релігійною, соціально-культурною належністю людини. Розширення поняття “gender and education” було зумовлено мультинаціональністю та полікультурністю британського суспільства. Гендерна складова навчально-виховного процесу у працях британських учених розглядається як важливий компонент, що зумовлює вектор особистісного розвитку учнів, успішність їх самореалізації у публічній та приватній сферах. Між побудовою стабільного процвітаючого суспільства і розвитком та реалізацією потенціалу кожного його члена, незалежно від статі, існує взаємозв'язок.

Узагальнюючи погляди вітчизняних і британських учених на сутність гендерного виховання, висвітлені в аналізованих наукових джерелах, зауважимо, що воно розуміється як цілеспрямований і педагогічно керований процес, спрямований на дотримання принципів гендерної рівності в навчанні та вихованні, що забезпечує всебічний розвиток особистісного потенціалу дівчат і хлопців, успішну реалізацію їх можливостей та здібностей у публічній та приватній сферах.

Українські вчені С. Вихор, М. Зубілевич, В. Кравець, О. Цокур визначають гендерне виховання як організований і педагогічно керований процес, який є спрямованим на формування чоловічих і жіночих ролей, якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, їхньої діяльності та поведінки. Британські науковці М. Арнот, Ф. Бекі, Г. Вайнер, С. Томлінсон наголошують, що гендерне виховання є визначальним напрямком соціалізації молодого покоління, оскільки гендерна складова пронизує всі сфери буття і діяльності людини.

Ретроспективний аналіз педагогічних джерел із цієї проблеми дав змогу з'ясувати, що виховання дітей різної статі у Великій Британії упродовж століть було стихійним, причому перевага у здобутті освіти, зокрема професійної, надавалася хлопцям. До кінця XVIII ст. домінували погляди на призначення жінки як продовжувачки роду і чоловіка як годувальника сім'ї, панував чіткий традиційний розподіл сфер діяльності на жіночу (приватну) і чоловічу (публічну). Наприкінці XVIII - XIX ст. з'являються праці М. Уоллстонкрафт «Виправдання прав жінки» та Дж. Мілля «Поневолення жінок», у яких висвітлюються питання жіночого виховання та пропонуються програми спільної, рівноцінної освіти для дівчат і хлопців у системі денних шкіл.

Вікторіанська епоха (1837 - 1901) в історії Великої Британії відома своїми табу на вираження сексуальності та патріархальністю поглядів буржуазного обивателя. Проте, саме в цей період розвивається феміністичний рух ліберального напрямку (1860 - 1910), відомі представниці якого Е. Ширіфф, М. Ширіфф, Б. Бодішон та ін. зробили значний внесок у розвиток жіночої освіти. Завдяки їх зусиллям було відкрито коледжі для дівчат: Північно-Лондонську колегіальну школу (North-London Collegiate School, 1850) Гертон коледж (Girton college, 1869). Представниці цього напрямку фемінізму вважали реформування освіти для дівчат одним із пріоритетних завдань, оскільки чинні на той час освітні практики відображали та утверджували домінуючу в суспільстві

ідею «безпомічної» фемінності, що було серйозною перешкодою для розвитку особистісного потенціалу дівчат і жінок. У системі сучасної освіти Гертон коледж є відомим навчальним закладом (входить у склад Кембриджського університету), а Північно-Лондонська колегіальна школа є приватною школою для дівчат, яка багато років посідає перші місця у щорічних рейтингах якості освіти.

Із кінця XIX до початку XXI століття у розвитку гендерної освіти та виховання у Великій Британії можна виділити чотири основні періоди:

- 1) консервативний період (1870 - 1943 рр.);
- 2) період демократизації шкільної освіти (1944 - 1975 рр.);
- 3) період розробки та впровадження гендерного виховання в середніх навчальних закладах (1976 - 2000 рр.);
- 4) період інтенсифікації (оптимізації) гендерного виховання в навчально-виховному процесі середніх навчальних закладів (2001 - 2011 рр.).

На основі ретроспективного аналізу з'ясовано, що теорія і практика гендерного виховання в *консервативний період* визначалися домінуванням патріархальних норм, які на той час мали визначальний вплив на навчання і виховання молодого покоління. Характерними особливостями шкільної освіти цього періоду були: обмежена кількість шкіл для дівчат і їх низька залученість до навчання, чітка статева диференціація навчальних дисциплін для підлітків відповідно до традиційних гендерних ролей (технічні й природничі дисципліни вважалися чоловічими, гуманітарні - жіночими), відсутність єдиного навчального плану для обох статей та однакових критеріїв оцінювання.

Період демократизації шкільної освіти сприяв розвитку гендерної освіти та гендерної педагогіки. Шкільна едукація і коедукація спричинили пом'якшення впливу патріархальних норм на навчання та виховання учнів, хоча тенденція залучення хлопців до вивчення предметів технічного циклу, а дівчат - гуманітарного, зберігається. Визначальною подією цього періоду було прийняття Закону про подолання статевої дискримінації у 1975 році (the Sex Discrimination Act, 1975), який надав жінкам і чоловікам рівні права в здобутті освіти, працевлаштуванні, оплаті праці. Період 1944-1975 рр. характеризується виникненням передумов для впровадження принципу рівності статей у різні сфери життя суспільства.

Еміграційні процеси у 60 - 70 рр. минулого століття викликали загострення в британському суспільстві расових та етнічних проблем та їх наслідків у шкільній освіті. Навчання дітей емігрантів у школах як майбутніх членів британського суспільства поставило на порядок денний питання расової дискримінації, що безпосередньо стосувалось і статевої нерівності, у зв'язку з чим виникла потреба у розробці ефективних шляхів гендерної соціалізації учнівської молоді. Отже, в середині 70 - х рр. XX століття соціокультурна та економічно-політична ситуація загострила

проблему гендерної нерівності в британському суспільстві загалом, і у шкільній освіті зокрема.

У період розробки та впровадження гендерної освіти та виховання у середніх навчальних закладах основною метою шкільної освіти було створення рівних умов для розвитку учнівської молоді незалежно від статі. У цей час у британському суспільстві особливого значення набуває теорія людського капіталу, згідно з якою найвищою цінністю держави є люди з їх здібностями, талантами, здатністю працювати на благо своєї країни. Як наслідок, наприкінці 80 -х - 90 -х рр. минулого століття розробляється державна концепція „навчання впродовж усього життя” (“life-long learning”), яка утверджує цінність освіти і розвитку для кожної людини, незалежно від статі. Освіта і навчання проголошуються способом буття людини у сучасному світі.

У 1988 році було прийнято Закон про освіту (Education Act 1988), який затверджував єдиний навчальний план (National Curriculum) для всіх середніх шкіл країни. Цей Закон забезпечував можливість обом статям вивчати однакові навчальні предмети в рівних умовах із рівноцінним доступом до навчальних ресурсів. Однією з головних цілей шкільного навчання та виховання було створення умов для розвитку потенціалу кожної дитини незалежно від статевої, етнічної, расової належності та віросповідання. Згідно із Законом про освіту 1988 р. було також запроваджено основні періоди навчання - Key Stages: Key Stage 1 - з 5 до 7 років, Key Stage 2 - з 7 до 11 років, Key Stage 3 - з 11 до 14 років, Key Stage 4 - з 14 до 16 років. Навчання у середній школі охоплює період з 11 до 16 років - молодша середня школа - з 11 до 14 років, старша - з 14 до 16.

Саме цей період є початком розвитку феміністських та гендерних досліджень. Розробляються спеціальні шкільні дисципліни - „Особистісне і соціальне виховання та навчання здорового способу життя” (“Personal, Social and Health Education”), „Статеве виховання та побудова міжстатевих взаємин” (“Sex and Relationship Education”), „Особистісний добробут” (“Personal Well -Being”), „Економічний добробут і фінансова спроможність” (“Economic Well - Being and Financial Capability”). Ці дисципліни викладаються у молодшій та старшій середній школі й охоплюють широке коло питань: як будувати позитивні взаємини з іншою статтю, пізнавати свої здібності, інтереси, розвинути вміння спілкуватися з іншими людьми (батьками, вчителями, однолітками), сформувати позитивне ставлення до себе та інших, брати на себе відповідальність за власне життя: професійну діяльність, сім'ю, вибір, зробити позитивний внесок у розвиток своєї сім'ї, школи, спільноти, країни.

Важливою подією періоду *інтенсифікації (оптимізації) гендерного виховання* в навчально-виховному процесі середніх навчальних закладів було введення до обов'язкового переліку шкільних дисциплін предмету „Статеве виховання та побудова міжстатевих взаємин”, а також включення різноманітних курсів на гендерну тематику в програми професійної підготовки шкільних учителів.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що розвиток британського суспільства в період кінця XIX

- початку XXI століття, економічні та соціальні перетворення, виникнення фемінізму спричинили зміну патріархальних традиційних норм на егалітарні. Ці чинники сприяли побудові навчально-виховного процесу на принципах гендерної рівності, врахуванню гендерної складової у шкільних дисциплінах та введенню спеціальних варіативних курсів для тінейджерів.

У другому розділі - **„Особливості гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів Великої Британії”** - охарактеризовано сучасний стан та зміст гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів, основні напрями його реалізації, визначено шляхи впровадження ідей британського досвіду в практику українських шкіл.

У сучасній Великій Британії здійснюється комплексний підхід - Gender Mainstreaming - до розв'язання гендерних проблем у сфері шкільної освіти, як і у всіх країнах - членах Європейського Союзу. Загальна стратегія цього підходу „зверху вниз” полягає в тому, що на макрорівні (уряд, парламент, місцеві органи управління) створюються необхідні умови для його реального впровадження в конкретних установах, зокрема у закладах шкільної освіти.

Правовою основою гендерного мейнстрімінгу є такі міжнародні документи: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації (1979), Пекінська платформа дій, розроблена і прийнята I Всесвітньою Конференцією ООН з жіночих проблем (1995), на якій цей підхід було визнано головною політичною стратегією на шляху досягнення гендерної рівності.

Відповідно до прийнятої британським урядом на початку 90 -х рр. XX століття концепції політики рівних можливостей, почалася розробка та знаходження шляхів упровадження гендерного виховання в шкільній освіті. Стратегія досягнення гендерної рівності в суспільстві є найважливішою складовою всіх освітніх, соціальних, культурних програм. Її реалізацію забезпечують: розширення гендерно-інформаційного простору, гендерна статистика, проведення широкомасштабних просвітницьких кампаній з метою підвищення гендерної обізнаності батьків і педагогів, формування гендерної культури у підростаючого покоління.

Специфіка британської педагогіки полягає у взаємозв'язку різних підходів, зокрема: гендерного підходу з прагматичним, розробленим у працях Ф. Бекона, Дж. Локка та особистісно-орієнтованим навчанням і вихованням обох статей, який утвердився у педагогічній думці завдяки феміністським та гендерним дослідженням в гуманітарному знанні.

Велика увага у середній школі приділяється зменшенню гендерного дисбалансу випускників у сфері технічних, природничих та гуманітарних дисциплін. Традиційний поділ навчальних предметів на чоловічі та жіночі все ще впливає на результати навчання дівчат і хлопців, на вибір майбутньої професії. Британськими вченими Р. Марплз, К. Ноубл, К. Печтер встановлено, що успішне вивчення технічних і природничих дисциплін потребує маскулінного типу поведінки, засвоєння гуманітарних дисциплін вимагає більше фемінного типу поведінки. З'ясовано, що немає генетичної та статевої детермінованості шкільної успішності, причина цього явища знаходиться в

площині соціальної, а не біологічній. Педагогам необхідно усвідомити шкідливість поділу предметів на жіночі і чоловічі, ставити мету завдань та розробляти їх зміст, враховуючи індивідуальні інтереси дівчат і хлопців та їх реальний життєвий досвід, створювати доброзичливе, позитивно-емоційне навчальне середовище.

Гендерне виховання у середніх школах реалізується у процесі викладання підліткам предмету „Статеве виховання та побудова міжстатевих взаємин”, який з 2009 року є обов’язковим у молодшій та старшій середній школі. Мета навчання цього предмету - сформувати неупереджене ставлення до іншої статі, необхідні навички для побудови позитивних міжстатевих взаємин. Курс складається з трьох блоків: „ставлення і цінності”, „особисті і соціальні навички”, „знання і розуміння”. Блок „ставлення і цінності” містить інформацію про загальнолюдські життєві цінності, значущість сімейного життя, шлюбу, стабільних взаємин, любові, поваги і піклування в житті людини, а також вправи на розвиток в учнів критичного мислення. Матеріал блоку „особисті і соціальні навички” стосується емоційної сфери людини, того, як управляти своїми емоціями, будувати гармонійні взаємини з іншою статтю, робити свідомий вибір, поводитися в конфліктних ситуаціях та ситуаціях насильства. Інформація, яку учні отримують, вивчаючи блок „знання і розуміння”, пов’язана з особливостями фізичного розвитку чоловіків і жінок у різні вікові періоди, сексуальністю людини, репродуктивним здоров’ям.

Аналіз праць британських вчених Д. Бакінгем, М. Мак ен Гейл, Дж. Салісбері, К. Скелтон дав змогу визначити основні напрями гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів, які утворюють 3-блочну систему. Цими напрямками є формування гендерної культури учнів шляхом упровадження антибулінгових стратегій у навчально-виховний процес як засадничих у дотриманні прав людини і дитини, принципів гендерної рівності тощо; профорієнтаційна робота з дівчатами і хлопцями у середніх навчальних закладах; підготовка вчителів середніх навчальних закладів до гендерного виховання учнів.

З’ясовано, що важливим змістовим компонентом формування гендерної культури в середній школі є робота з булінгом. Основна мета цієї роботи - створення фундаменту неупередженого ставлення до людини, незалежно від її статі - визначена Департаментом освіти одним з пріоритетів у вихованні молодого покоління.

Булінг (bullying), як агресивна поведінка однієї людини (або групи людей) стосовно іншої людини (або групи) для того, щоб заподіяти їй (їм) моральну або фізичну шкоду, принизити, і в такий спосіб утвердити свою владу. У міжстатевому спілкуванні підлітків ця модель поведінки проявляється фізичним або вербальним насильством. Прикладом вербального насильства є вживання образливої, принизливої, сексуально забарвленої лексики. Причиною цього явища, на думку британських учених Н. Данкансон та Д. Салісбері, є вплив на підлітків гендерних стереотипів, які відтворюють маскуліність і фемінність як біполярні конструкти. У сучасному

суспільстві буллінг залишається загальноприйнятим шляхом набуття мужності через насильницьку поведінку. Ця деструктивна модель поведінки відображує ідею меншовартості та неповноцінності жінок, яка панувала в європейській суспільній думці протягом тривалого періоду та унеможлиблювала співставлення жіночого і чоловічого досвідів.

Робота з агресивною поведінкою підлітків організована на всіх рівнях шкільної освіти. У 2006 році Міністерство освіти Великої Британії розробило рекомендації, спрямовані на викорінення буллингу в середніх школах - „Безпечне навчання - антибулінгова робота в школі” (“Safe to Learn - Anti -Bullying Work at School”), де наголошується, що кожен працівник сфери шкільної освіти є відповідальним за створення антижорстокої шкільної підліткової культури. Антибулінгова складова є важливим напрямком загальної політики кожної школи, яка розробляє свій власний статут - “Bullying - A Charter for Action”. Він містить критерії самооцінки для учнів, за допомогою яких можна визначити своє ставлення до насильницького поводження з однолітками. Кожна школа має в штаті педагога, відповідального за вирішення питань, пов’язаних з булінгом.

Просвітницька робота щодо запобігання насильству в учнівських стосунках передбачає проведення заходів, спрямованих на підвищення обізнаності учнів щодо випадків буллингу. Наприклад, антибулінговий тиждень, оформлення шкільного інтер’єру інформаційними антибулінговими листівками, плакатами, стінгазетами тощо. Англійськими педагогами розроблено інтерактивні вправи, спрямовані на деконструкцію цінностей культури мачо, на виявлення гендерних стереотипів - „Стереотипи маскулінності”, „Хлопці допомагають вдома”, „Як тато навчає мене бути чоловіком” та ін. Ці вправи виконують на уроках „Особистісне і соціальне виховання та навчання здорового способу життя”, „Статеве виховання та побудова міжстатевих взаємин”, а також спеціально організованих тренінгах.

Професійна робота у британських школах складається з двох етапів і розпочинається на третій стадії шкільного навчання, у молодшій середній школі. У процесі вивчення предмету «Особистісний добробут» учнів навчають, як ставитися до змін, які відбуваються в житті сучасного суспільства та світі професій, підготуватись до ведення здорового та безпечного способу життя. Учні визначаються, які професії їм до вподоби.

Другий етап професійної роботи здійснюється у старшій школі шляхом вивчення предмету «Економічний добробут і фінансова спроможність» та освоєння базових знань і навичок з обраної професії. Навчальний предмет «Економічний добробут і фінансова спроможність» має на меті забезпечити учнів знаннями і вміннями, які дадуть змогу зробити правильний вибір майбутньої професії.

Професійну підготовку учнівської молоді віком 16 -19 років здійснюють коледжі подальшого навчання. У квітні 2009 року було створено Національну службу професійного навчання,

основною діяльністю якої є розробка і впровадження програм професійного навчання для коледжів цього типу. Пропонуються такі професійні програми, як „Сільське господарство, догляд за рослинами та тваринами”, „Бізнес, адміністрування, основи права”, „Охорона здоров'я і соціальні служби”, „Мистецтво, засоби масової інформації та друкарська справа”, „Будівництво та основи архітектурного дизайну”, „Інженерна справа та технології виробництва”, „Інформаційні та комунікаційні технології”, „Організація дозвілля, туризм”, „Основи підприємницької та торговельної діяльності”.

Дівчата і хлопці мають рівний доступ і рівні можливості навчатися за обраними індивідуально професійними програмами, їх професійні знання і вміння оцінюються за однаковими критеріями. У процесі професійного навчання молодь навчається сприймати представників іншої статі як рівноцінних партнерів у професійній діяльності.

Упровадження гендерного підходу в профорієнтаційну роботу середніх шкіл Англії та Уельсу отримало активну підтримку з боку вчителів професійного навчання, шкільних психологів, директорів. Вони працювали в таких програмах, спрямованих на впровадження гендерної складової у професійну підготовку старшокласників, як TODTW (Take Our Daughters to Work Initiative) - Залучайте наших доньок до ринку праці, WISE (Women into Science and Technology) - Жінки в природничих та технічних науках.

Успішне гендерне виховання учнівської молоді неможливе без належної підготовки до нього вчителів. Професійну підготовку та перепідготовку педагогів здійснює Агентство розвитку вчителів (Teachers Development Agency).

У Великій Британії побудовано ефективну систему підготовки педагогів до гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів, яка є органічною складовою підвищення їх професійної кваліфікації з питань гендеру. Інтерактивне навчання включає наступну тематику: „Гендер і розвиток суспільства”, „Гендерна проблематика в освіті”, „Упровадження принципу гендерної рівності в навчально-виховний процес середніх шкіл”, „Основні проблеми гендерного виховання в підлітковому віці”, „Феміністська теорія освіти в контексті впровадження політики рівних можливостей у навчально-виховний процес середньої школи”, „Організація курсів із гендерних питань для батьків”, „Гендерна складова шкільного буллінгу”.

Більшість вчителів є членами міжнародної асоціації «Гендер і Освіта» (Gender and Education Association), мета якої - сприяти викоріненню гендерної нерівності в освіті. Асоціація організовує семінари, конференції, регіональні зустрічі, де обговорюються гендерні питання. Члени Асоціації мають можливість оформити передплату наукового журналу «Gender and Education» та брати участь у заходах, користуючись знижками.

Дослідження засвідчило, що гендерне виховання набуло належного поширення в середніх навчальних закладах Великої Британії. Аналіз британського досвіду дав змогу сформулювати

науково обґрунтовані рекомендації, що стосуються реалізації гендерного підходу в національну освітню систему. На основі проведеного дослідження пропонуємо такі шляхи використання британського досвіду гендерного виховання в Україні:

а) створювати в класах і школах навчально-виховне середовище на засадах гендерної рівності шляхом побудови між учнями обох статей, між учнями і вчителями взаємин, які будуються на принципах партнерства і взаємної поваги;

б) обґрунтувати систему профорієнтаційної роботи для учнів середніх шкіл, яка розпочинається в молодшій середній школі і дає змогу учням старшої школи зробити свідомий вибір професії;

в) створити всеукраїнську мережу гендерних центрів для педагогів для підвищення їх гендерної компетентності;

г) розробити основи антибулінгової стратегії, спрямованої на подолання явища булінгу, яке є поширеним в українських школах, у співдружності державних освітніх інституцій, шкільних психологів і педагогів.

д) під час здійснення гендерного виховання розвивати в учнів вміння критично мислити, аналізувати вплив гендерних стереотипів на життя людей та суспільства, ширше використовуючи метод інтерактивних вправ та тренінгу;

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати загальні **висновки**:

1. Становлення системи гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів пов'язане з історичними, економічно -політичними, соціокультурними чинниками, розвитком фемінізму, феміністської теорії освіти та феміністської педагогіки. Науковий підхід до розв'язання проблеми гендерного виховання бере свій початок у кінці XVIII ст., підґрунтям для цього стали праці відомих британських філософів, педагогів, суспільних діячів про освіту та виховання дівчат, відображення гендерної стратифікації суспільства у шкільних програмах, коедукативне навчання та виховання.

2. Ретроспективний аналіз дав змогу виділити основні етапи розвитку гендерного виховання у Великій Британії: 1) консервативний період (1870 - 1943 рр.): гендерне виховання формується під впливом традиційних патріархальних норм і має диференційований характер; 2) період демократизації шкільної освіти (1944 - 1975 рр.): розпочинається процес утвердження егалітарних принципів у шкільному навчанні й вихованні, актуалізується освітня гендерна проблематика; 3) період розробки та впровадження гендерного виховання у середніх навчальних закладах (1976 - 2000 рр.): шкільна освіта реформується в напрямку створення умов для розвитку особистісного потенціалу кожної дитини, незалежно від статі, розробляються шкільні програми гендерного виховання, створюються навчальні курси з гендерного виховання для педагогів; 4) період

інтенсифікації (оптимізації) гендерного виховання у навчально-виховному процесі середніх навчальних закладів (2001-2011 рр.): упроваджується спеціальний обов'язковий предмет „Статеве виховання та побудова міжстатевих взаємин” у навчальний план середніх шкіл.

3. Особливостями державної гендерної політики у Великій Британії є створення інформаційно-освітнього середовища для реалізації гендерного підходу у шкільну практику, дієвість національного механізму егалітаризму, що передбачає забезпечення паритетності представників обох статей на різних рівнях функціонування суспільства, побудова навчально-виховного процесу на засадах гуманістичної педагогіки та феміністичної теорії, пріоритетність громадянської освіти підлітків з метою формування гендерної культури, партнерська взаємодія школи та виховних інституцій: медико-психологічних центрів, соціальних служб, благодійних фондів, громадських організацій, неформальних об'єднань тощо.

4. Зміст гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів Великої Британії включає систему теоретичних знань і практичних умінь та навичок з гендерної проблематики. Його характерними рисами є комплексність і послідовність. Гендерне виховання здійснюється на уроках англійської мови та літератури, іноземної мови, історії, природознавства, суспільствознавства. Ефективному впровадженню гендерного виховання сприяє викладання таких спеціальних предметів, як «Статеве виховання та побудова взаємин між статями», «Особистісний добробут», «Економічний добробут і фінансова спроможність». Виховання гендерної культури молодого покоління здійснюється шляхом створення антибуллінгових стратегій і програм, уведення до статутів шкіл норм і правил, принципів гендерної рівності, які формують партнерські взаємини між статями.

Активна підтримка середніх навчальних закладів державними установами дає змогу ефективно здійснювати заходи щодо гендерного виховання. Британський уряд, Департамент освіти, місцеві органи управління шкільною освітою забезпечують розробку відповідних концепцій, директив, постанов, спрямованих на реалізацію принципу гендерної рівності у середніх навчальних закладах, таких як: «Безпечне навчання - антибуллінгова робота в школах», «Скорочення гендерного розриву у навчанні англійської мови», «Сталий розвиток у дії. Рекомендації щодо складання шкільного навчального плану». Департамент освіти видає спеціальні гендерні директиви та рекомендації і здійснює моніторинг організації навчально-виховного процесу у школах в контексті утвердження принципу гендерної рівності.

5. Основними напрямками гендерного виховання в британських середніх навчальних закладах є формування гендерної культури дівчат і хлопців шляхом упровадження антибуллінгових стратегій у навчально-виховний процес, профорієнтаційна робота та професійне навчання учнів, підготовка педагогів до гендерного виховання учнів через навчання їх основам гендерних знань та поглиблення їх гендерної компетентності. Успішну реалізацію цих напрямів забезпечує постійна

підтримка держави, Департаменту освіти, місцевих органів управління шкільною освітою та психолого-педагогічних служб.

6. Актуальним для української педагогіки є використання можливостей профорієнтаційної роботи та професійного навчання учнів для реалізації гендерного виховання. На особливу увагу заслуговує багатогранний досвід Великої Британії щодо розробки та впровадження антибулінгових стратегій у навчально-виховний процес середніх навчальних закладів. Доцільно використати ідеї британського досвіду стосовно створення мережі гендерних освітніх центрів для педагогів середніх навчальних закладів. До роботи цих центрів варто залучати провідних учених, громадських діячів, держслужбовців.

Наше дослідження не вичерпує всіх проблем гендерного виховання. Перспективу подальшого дослідження гендерної проблематики в шкільній освіті Великої Британії ми вбачаємо в дослідженні впровадження гендерного підходу в систему профорієнтаційної роботи та професійного навчання у середніх навчальних закладах, напрямів підготовки шкільних вчителів до гендерного виховання учнів, гендерної проблематики, висвітленої у працях представників феміністської педагогіки, упровадження гендерного підходу у системи шкільної освіти інших країн Європейського Союзу.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ПУБЛІКАЦІЯХ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Лушпай Л. Гендерна політика країн Європейського союзу в контексті сучасної педагогічної науки / Людмила Лушпай // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць. - Київ, 2008. - Т. 10. - Част. 3. - С. 316 - 323.

2. Лушпай Л. Роль освіти і виховання у реалізації гендерних перетворень у країнах Європейського Союзу / Людмила Лушпай // Психологія освітнього простору: збірник наукових праць. - Київ - Миколаїв, 2008. - Том 7. - Вип. 17 - С. 112 - 115.

3. Лушпай Л. Розвиток критичного мислення як необхідна умова успішної гендерної соціалізації / Людмила Лушпай // Психологічні перспективи: збірник наукових праць. - Луцьк, 2008. - Вип. 12 - С. 43 - 48.

4. Лушпай Л. Актуальні проблеми гендерної соціалізації шкільної молоді у вітчизняній та британській педагогіці / Людмила Лушпай // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. - Острог, 2009. - Вип. 13. - С. 288 - 294.

5. Лушпай Л. Особливості впровадження гендерного підходу у середніх школах Великої Британії (кінець XIX - початок XXI століття) / Людмила Лушпай // Науковий вісник Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: Соціальна педагогіка. -

Київ, 2010. - С. 169 - 175.

6. Лушпай Л. Гендерні особливості когнітивних стилів / Людмила Лушпай // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. - Острог, 2010. - С. 193 - 198.

7. Лушпай Л. Роль феміністських досліджень шкільної освіти у впровадженні гендерного підходу у середні школи Великої Британії / Людмила Лушпай // Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць. - Кривий Ріг, 2010. - С. 388 - 395.

8. Лушпай Л. Підготовка вчителів до гендерного виховання учнів середніх загальноосвітніх шкіл у Великій Британії / Людмила Лушпай // Гендерна освіта - ресурс розвитку паритетної демократії: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (29 квітня 2011 р.). - Тернопіль, 2011. - С. 566 -568.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Лушпай Л. Гендерний аналіз шкільних навчальних програм з точки зору феміністської педагогіки у Великій Британії / Людмила Лушпай // Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді: збірник матеріалів третьої міжнародної соціально-педагогічної конференції (28 вересня 2008 р.). - Луцьк, 2008. - С. 145 - 148.

10. Лушпай Л. Проблема булінгу в середніх загальноосвітніх школах Великої Британії та шляхи її вирішення / Людмила Лушпай // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (19 березня 2010 р.). - Тернопіль, 2010. - С. 141 -144.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

11. Лушпай Л. Гендерний вимір в освіті як актуальна вимога сьогодення / Людмила Лушпай // Наукові записки національного університету «Острозька академія». - Серія: Філологічна. - Острог, 2007. - Вип. 8. - С. 354 - 362.

12. Лушпай Л. Гендерна ідентичність і особливості когнітивного стилю / Людмила Лушпай // Гендер і молодь: європейські виклики: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2009 р.). - Тернопіль, 2009. - С. 77 - 80.

АНОТАЦІЯ

Лушпай Л. І. Гендерне виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. - Тернопіль, 2012.

У дисертації комплексно досліджено в контексті сучасних євроінтеграційних процесів. зміст і

організацію гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії. Визначено його сутність, висвітлено історичні та соціокультурні передумови, основні етапи становлення. З'ясовано особливості гендерного виховання учнів у Великій Британії та його основні напрями (створення інформаційно-освітнього середовища на засадах гуманістичної педагогіки та феміністичної теорії, пріоритетність громадянської освіти підлітків з метою формування гендерної культури в учнівської молоді, впровадження антибулінгових стратегій у навчально-виховний процес, проведення профорієнтаційної роботи серед підлітків з врахуванням гендерної складової, підвищення гендерної обізнаності педагогів, партнерська взаємодія школи та виховних інституцій тощо). Окреслено можливості використання досвіду гендерного виховання учнів середніх навчальних закладів у Великій Британії у практику національної школи.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерні стереотипи, учні, середні навчальні заклади Великої Британії, політика рівних можливостей, реалізація особистісного потенціалу.

АННОТАЦИЯ

Лушпай Л. И. Гендерное воспитание учащихся средних учебных заведений в Великой Британии. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07. - теория и методика воспитания. - Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. - Тернополь, 2012.

В диссертации осуществлено в контексте евроинтеграционных процессов комплексное исследование содержания и структуры гендерного воспитания учащихся средних учебных заведений в Великой Британии. Освещены исторические и социокультурные предпосылки реализации гендерного подхода в учебе и воспитании детей разного пола, основные этапы генезиса гендерного воспитания подростков.

Выявлены особенности гендерного воспитания в средних учебных заведениях Великой Британии и Украины, основные направления (создание информационно -просветительской среды на основе гуманистической педагогики и феминистской теории, приоритетность гражданского образования подростков с целью формирования гендерной культуры в учащейся молодежи, внедрение в учебно-воспитательный процесс антибуллинговых стратегий, проведение профориентационной работы с учащимися с учетом гендерной составляющей, повышение гендерной осведомленности педагогов, партнерское взаимодействие школы и воспитательных институций).

Обозначены возможности применения опыта гендерного воспитания учащихся средних учебных заведений Великой Британии в практике национальной школы.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, гендерные стереотипы, учащиеся, средние

учебные заведения Великой Британии, политика равных возможностей, реализация личностного потенциала.

SUMMARY

Lushpay L. I. Gender education of secondary school pupils in Great Britain. - Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences by speciality 13.00.07 - theory and methods of education. - Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of education and science, youth and sport of Ukraine. - Ternopil, 2012.

The thesis deals with complex investigation of specific features of gender education content in secondary schools in Great Britain in the context of eurointergration processes. The main content and aim of gender education of secondary school pupils in Great Britain is defined. The author analyses preconditions, ways of implementation, specific features and directions of implementation of gender education into the practices of secondary schools in Great Britain.

The main aim of gender education is to prepare young people for rapidly changing conditions of modern life and fulfilling wide range of social roles. Development of critical thinking is considered to be crucial for analysing influence of gender stereotypes on human life.

In the first chapter "Theoretical Basis, social and historic preconditions of gender education in secondary schools in Great Britain" gender and education is viewed as a social and pedagogical problem. The periods of implementation of gender education into practices of secondary schools are distinguished and their main features and tendencies are defined.

In the second chapter "Specific features of gender education of secondary school pupils in Great Britain" the main and important characteristics of gender education such as teaching and learning styles, development of critical thinking, implementing of gender component into programmes and teaching plans are analysed. Three main directions of gender education in British secondary schools are distinguished and analysed: developing gender culture of students and teachers through developing and implementing anti-bullying strategies, professional training and education in secondary schools and colleges of further education and preparing teachers for gender education of students.

The main component of the first direction is anti-bullying work that is organized as a well-developed system in British schools. The Ministry of Education, Local Educational Authorities pay great attention to this crucially important issue. Each school is in charge of working out and implementing their own calendar of anti-bullying measures and special set of behaviour rules that is aimed at elimination of this destructive phenomenon.

Professional training of girls and boys begins at the third stage of secondary school and goes on in colleges of further education. The key concept of professional training is "life-long learning" that requires elimination of gender stereotypes. The main accent is laid on the important fact that there are no gender predetermined occupations for men and for women. Any profession is suitable if it helps to fulfil your personal potential and is

needed by your country's economy.

School teachers can develop their gender competence at special courses that include a detailed list of gender issues. These courses involve wide variety of gender issues that is very helpful for developing teacher gender competence. Many school teachers are active members of the association "Gender an Education" that organizes various conferences, discussions, meetings where gender educational problems are analysed and discussed.

Interactive and training forms of work with pupils are widely used in the process of gender education. Interactive exercises aimed at elimination of bullying forms of behaviour and deserve special attention of Ukrainian school teachers and psychologists. Discussions, seminars, conferences, projects are organized not only for students but for their parents as well. Principle of gender equality is build in all the social, education and cultural programmes that are organized with state support.

The opportunities of implementation of gender education experience of secondary school pupils of Great Britain into practices of Ukrainian schools are highlighted. The ideas of implementation of gender approach into the system of professional education are worth trying. Various experience of creating and using anti-bullying strategies in school practices deserves serious attention, analysis and implementation into Ukrainian secondary schools. Ideas of organizing of national network of gender studies centres can be helpful for Ukrainian system of education.

Key words: gender, gender and education, gender stereotypes, pupils, secondary schools, equal opportunities policy, fulfilment of personal potential.